

УДК 336.74

Гонак І.М.,
аспірант,
кафедра міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет

ТЕХНОЛОГІЇ «КЕРОВАНОГО ХАОСУ» НА ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Honak I.M.,
postgraduate student,
department of international economics
Ternopil National Economic University

TECHNOLOGIES OF “MANAGED CHAOS” IN THE CURRENCY AND FINANCIAL MARKET

Постановка проблеми. Технології «керованого хаосу» здійснюють великий вплив на економічну та політичну складові державної фінансової політики будь-якої країни. На початку XXI ст. країни все частіше вдаються до використання непрямих економічних методів впливу на фінансово-економічну систему. Для української держави це актуально в умовах перманентної нестабільності через трансформації економічної системи країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних аспектів фінансово-валютного регулювання знайшли своє місце у працях вітчизняних та зарубіжних економістів. Питання фінансово-валютного регулювання досліджували такі сучасні науковці: В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик, М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна, С. Мартинюк, С.В. Мочерний, О.П. Орлюк, Ю.С. Шемчушенко та інші. Методи впливу на економіку за допомогою «теорії керованого хаосу» та їх наслідки розглядали С. Дацюк, О. Маліков, Р. Павленко та інші.

Проте, тематика є недостатньо опрацьованою, тому потребує поглибленого вивчення особливостей впливу технологій «керованого хаосу» на валютно-фінансовому ринку України.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення можливостей використання технологій «керованого хаосу» на валютно-фінансовому ринку як комбінацію інформаційних та економічних механізмів, покликаних забезпечити досягнення фінансово-економічних цілей.

Основними завданнями статті є: дослідити теоретичні аспекти впливу на фінансово-валютний ринок за допомогою технологій «керованого хаосу»; проаналізувати форми та методи впливу на фінансово-валютний ринок за допомогою технологій «керованого хаосу».

Об'єктом наукового дослідження є технології «керованого хаосу» на фінансово-валютному ринку країни.

Предметом наукового дослідження є політико-економічні відносини, що виникають в умовах впливу технологій «керованого хаосу» фінансово-валютному ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національні економічні процеси зазнають трансформації під впливом різних суб'єктів: іноземних держав, національної держави, її окремих органів чи державних діячів та недержавних суб'єктів економічних відносин. Кожна країна, інтегруючись в глобальний чи регіональний валютно-фінансовий простір, прагне реалізувати свої фінансово-економічні інтереси, використовуючи для цього різні економічні інструменти. Світова практика показує, що багато країн, які мають сьогодні лідируючі позиції у світі, використовують технології «керованого хаосу» для впливу на валютно-фінансовий ринок. Суб'єкти фінансового ринку України також намагаються за допомогою технологій «керованого хаосу» впливати на валютно-фінансовий ринок у власних інтересах.

«Теорія керованого хаосу» належить до теоретичних концепцій, які намагаються застосовувати на практиці з античних часів греко-римських цивілізацій для спрямування суспільно-політичних та фінансово-економічних процесів у попередньо запланованому напрямку.

Суб'єкти, які намагаються організувати світ контрольованого і керованого хаосу, прагнуть створити нову реальність – стимулюючи утворення нестабільності та конфліктів і прагнучи утримувати їх у стані «тління», уникаючи неконтрольованого розвитку подій. При цьому організатори хаосу тримають громадян держави та, дуже часто, її керівництво у постійній напрузі і, тим самим, звужують можливості маневру, підштовхують їх до запланованих організаторами дій чи рішень.

Величезна кількість кроків, які здійснюють українські урядовці, на наш погляд, вписується в концепцію «керованого хаосу». Україна уже давно і успішно використовує елементи «теорії контрольованого хаосу» для підвищення ефективності контролю як в економіці в загальному, так і на фінансово-валютному ринку в зокрема. Інструментами впливу на фінансово-валютному ринку є банківське рефінансування, валютна інтервенція, інфляція, девальвація та ревальвація.

Валютна інтервенція – це пряме втручання центрального банку або казначейства у валютний ринок. Вона зводиться до купівлі та продажу центральним банком або казначейством інвалюти. Центральний банк купує інвалюту, коли її пропозиція надмірна та курс низький, і продає, коли курс інвалюти високий. Таким способом обмежуються коливання курсу національної валюти [2, с. 270].

Інфляція – це процес знецінення грошей внаслідок перевищення кількістю грошових знаків, які перебувають в обігу, суми цін товарів та послуг, що виявляється у їх діяльності [3, с. 684].

Тривале зниження рівня цін називається дефляцією [1, с. 244]. Дефляцію можливо досягнути за рахунок зменшення в обігу грошової маси та банкнот шляхом вилучення частини надлишкових (надмірних у порівняно з потребами) грошових знаків [9, с. 167].

Інфляція виникає при спробі подолання державою фінансово-економічних труднощів шляхом додаткової емісії (випуску в обіг грошей та цінних паперів) [9, с. 712]. Проте, в Україні часто додаткова емісія здійснюється з метою провокування нестабільності на валютно-фінансовому ринку та здійснення валютних махінацій.

Девальвація – це офіційне зниження курсу національної або міжнародної (регіональної) грошової одиниці щодо валют інших країн, міжнародних валютно-грошових одиниць. Девальвація зумовлює підвищення цін на споживчі товари і зниження життєвого рівня населення [9, с. 18].

Ревальвація – фактичне підвищення курсу національної валюти щодо грошової одиниці інших країн або міжнародних грошових одиниць [4, с. 161]. Іншими словами, ревальвація – здійснюване державою підвищення вартості національної грошової одиниці [10, с. 247].

Отже, технології «керованого хаосу» на валютно-фінансовому ринку – це комбінація інформаційних та економічних механізмів, покликаних забезпечити досягнення фінансово-економічних цілей.

Передумови використання шоків елементів «теорії керованого хаосу» на валютно-фінансовому ринку наступні: наявність у економічних суб'єктів «на руках» великої суми «надлишкових» готівкових коштів, які стимулюють зростання попиту на валютному ринку та сприяють розкручуванню інфляційної спіралі; зростання імпорту через неспроможність національної економіки задовольнити наявний попит економічних суб'єктів, що зумовлює своєю чергою зростання негативного сальдо платіжного балансу та «вимивання» валютних ресурсів із держави; «повзуча» девальвація національної валюти та зростання дефіциту іноземної вільноконвертованої валюти на національному ринку.

Для подолання цих негативних явищ держава може використовувати певні маніпуляційні технології. Так, при надмірному зростанні грошової маси уряд штучно підтримує девальваційні процеси і, відповідно, курс національної валюти швидко падає. Це відбувається з використанням таких елементів: центральний банк різко зменшує пропозицію іноземної валюти на валютному ринку; для додаткової дестабілізації керівні особи держави або центрального банку роблять нібито «непрофесійні» заяви щодо погіршення ситуації на валютному ринку, що спричиняє додаткову паніку та хаос; одночасно центральний банк видає значні суми рефінансування, проте під час кризових явищ в економіці банки обмежують кредитування реального сектору економіки, тому фінансові ресурси, отримані через механізм рефінансування, спрямовуються на валютний ринок; при появі ознак стабілізації держава виходить на валютний ринок в особі центрального банку, здійснює велику закупку іноземної валюти, створюючи дефіцит іноземної валюти на національному ринку та ін.

Ці дії розганяють курс дуже помітно – інколи курс національної валюти може знизитись у два-три рази.

Коли падіння курсу досягає максимально-можливої контрольованої межі, центральний банк самостійно або через контрольованих економічних суб'єктів (державних банків та інших економічних агентів) продає величезну суму валюти на готівковому та безготівковому ринку одночасно по максимальному курсу та повертає у центральний банк фінансові ресурси із комерційних банків, надані під час рефінансування, чим здійснює абсорбацію великої маси національної валюти на рахунках Національного банку. Через цю абсорбацію курс національної валюти різко зростає, а іноземної, відповідно, падає. Виникає дефіцит національної валюти на національному ринку. По низькому курсу уряд чи центральний банк викупляє маленькими порціями іноземну валюту, виводячи на національний ринок раніше виведену національну валюту у розмірах, потрібних на даний момент національній економіці, майже не спричиняючи повторної паніки. За рахунок «зароблених» на паніці фінансових ресурсів уряд чи центральний банк може викупити не тільки проданий під час девальваційного хаосу і паніки обсяг фінансових ресурсів, а й може купити додатковий обсяг іноземної валюти.

За допомогою даної «операції» уряд досягає таких результатів: виводить із ринку великий обсяг «надлишкової» маси національної валюти, зменшуючи ризики інфляції, та обсяг «надлишкової» маси іноземної валюти, уникаючи зростання імпорту, зростання негативного сальдо платіжного балансу; «заробляє» додаткові «доходи» для Державного бюджету; досягає стабілізації валютного курсу на тривалий період; збідніння населення призводить до зміни акцентів із суспільно-політичних вимог (свобода слова, демократія, право вибору) на економічні акценти (збільшення зарплат, потреби економічного виживання родини), що своєю чергою дозволяє пануючим економічним і політичним кланам і надалі контролювати владу.

Найбільш показовими використання цих елементів було у 1995 р., 1998 р., у 2008 р., на початку 2015 р. та на початку 2016 р.

У 1995 році долар США поступово досягав ціни 170-180 тисяч купоно-карбованців. Спровокувавши паніку, уряд розігнав ціну долара до 250-350 тисяч купоно-карбованців у різних регіонах держави (найвища ціна була у Криму, на Донбасі, на Буковині, у Києві та Одесі) і, продавши долари по високому курсу, встановив ціну приблизно 150 тисяч купоно-карбованців за один долар США. До валютної реформи у 1996 р. (тобто протягом року) курс долара США зріс тільки на 20-30 тисяч купоно-карбованців за одиницю до 170-180 тисяч купоно-карбованців за один дол. США. Після валютної реформи курс у межах 1,70-2,00 гривні за один дол. США протримався до світової фінансової кризи у 1998 р.

Після початку кризи у 1998 р. валюта Росії – рубль через оголошення Росією дефолту різко девальвував із курсу 5 рублів за долар до курсу 25-30 рублів за долар. Для захисту від імпорту із Росії, що різко подешевшав, Національний банк України почав плавну девальвацію гривні. Проте, досягнувши курсу 4,5-5 гривні за долар США, центральний банк провів різку ревальвацію гривні до 3,6 гривні за долар США, заробивши на продажі дорогого долара.

Помірна девальвація була продовжена до курсу 5,25-5,8 гривні за долар США до 2004 р. без різких коливань. Дана тенденція у 1999-2004 рр. була пов'язана не з маніпуляціями, а високими темпами інфляції.

Наступною різкою девальвацією відзначилися зимові місяці під час Помаранчевої революції у 2004-2005 рр. Уряд, скориставшись нестабільною політичною ситуацією, розігнав девальвацію з 5,5 гривні за долар до 8-9 гривні за долар США. Після відповідної маніпуляції уряд весною 2005 р. ревальвував національну валюту України до 5,05 гривні за долар, і цей курс протримався до середини 2008 р.

Під час світової фінансової кризи 2008–2009 рр. уряд побачив нові можливості для валютних маніпуляцій. У жовтні 2008 р. центральний банк допустив девальвацію національної валюти до 7,5 гривні за долар, а на початку листопада девальвував гривню до 6,1 гривні за долар США.

Наступний етап почався 1 грудня 2008 р. (у цей день Національний банк України надав комерційним банкам рефінансування приблизно на 40 мільярдів гривень). До середини грудня 2008 р. курс долара зріс до 10-12 гривень за долар США. У 20-х числах грудня 2008 р. уряд різко ревальвував національну валюту України до 7,5 гривні за долар.

У кінці січня 2009 р. курс національної валюти України девальвував до 9,5 гривні за долар, після чого почалася ревальвація до 8,5 гривні за долар США весною 2009 р. та 7,5 гривні за долар США літом 2009 р.

Після відновлення ділової активності на початку осені 2009 р. курс національної валюти України зріс до 9,3-9,5 гривні за долар до десятого вересня 2009 р. і після чергової ревальвації до 8 гривень за долар США поточний курс протримався наступні п'ять років.

З початком Революції Гідності у Національного банку України з'явилися чергові можливості «підзаробити». На початку 2014 р. уряд активно грав на курсі 10-12 гривень за долар США. Після відносної стабілізації протягом літа курс протримався біля позначки 12 гривень за долар США, але вже восени 2014 р. девальвація продовжилася і економічні агенти, наближені до уряду вже заробляли у діапазоні курсу 12,95-17 гривень за долар США, періодично девальвуючи і ревальвуючи гривню. Протягом зимових місяців кінця 2014 р. – початку 2015 р. курс тимчасово стабілізувався біля позначки 16 гривень за долар США.

Проте у кінці першого кварталу 2015 р. знову почалась поступова девальвація. Економічні агенти простимулювали різкий «розігрів» курсу. Девальвація здійснювалась на десятки вітсотків за день. Курс національної валюти різко впав майже до 40 гривень за долар США і після реалізації великого обсягу валюти відбулась ревальвація курсу української валюти до 25 гривень за один долар Сполучених Штатів Америки. Дефіцит гривні на фінансово-валютному ринку поступово призвів до ще більшої ревальвації і курс досяг позначок 20-22 гривні за долар США.

Протягом літа-осені 2015 р. курс національної валюти України коливався у межах 21-25 гривні за долар США, проте на початку першого кварталу 2016 р. валютні «ігри» відновилися. На початку січня гравці валютного ринку розпочали активно розігрівати валютний курс у бік девальвації національної валюти України. Курс долара США активно зростає, а Національний банк України самоусунувся від впливу на валютний ринок, поки курс не досяг позначки у 28-29 гривень за долар. Проте, після подолання «психологічно важливої» позначки у 30 гривень за долар тенденція могла стати неконтрольованою і у ситуацію на валютному ринку втрутився Національний банк України. Центробанк України здійснив чотири валютні інтервенції на міжбанківському валютному ринку майже на 140 мільйонів доларів США і паніку нівелювали – курс «відкотився» до 26-27 гривень за долар США. Сума інтервенцій була незначною у порівнянні з ВВП чи видатками бюджетів України є надзвичайно мізерною. Із майже 140 мільйонів доларів приблизно 40 мільйонів були продані через декілька «вибраних» банків по заниженому курсу, а ці банки своєю чергою продали закуплені валютні ресурси по ринковому курсу іншим банкам. Це свідчить про спланованість хаосу на валютному ринку та можливу «корупційну складову» у валютних махінаціях, яку порівняно легко довести.

Згідно прогнозу Національного банку України, підготовленого на основі рекомендацій Міжнародного валютного фонду, у 2018 р. середньорічний курс гривні до долара може скласти 27,8-28,1 гривень за долар, у 2019 р. – 28,1–28,3 гривні за долар [7].

Проте, курс національної валюти може бути переглянутий під впливом низки основних ризиків, в тому числі війни на сході країни, політичної нестабільності, подальшого падіння чи зростання цін на сировину, неефективних рішень державних органів, що регулюють фінансово-валютний ринок і, зважаючи на періодичність загострення валютних криз, на початку 2018 р. можна очікувати нові витки валютно-курсової нестабільності.

Контрольованість і регульованість цього хаосу підтверджують такі наслідки: після валютного хаосу у 1998 та 2008 рр. не були звільнені голови НБУ; під час хаосу на валютному ринку на початку 2015 р. непрофесійні, з погляду суспільства, дії і заяви керівника Національного банку України не привели до відставки, отже дії Голови НБУ були професійні з погляду нагнітання панічних настроїв на валютному ринку та провокування максимального хаосу (проте, контрольованого центральним банком і урядом); великі потужні банки чи інші спекулянти валютного ринку, які розхитували ситуацію на ньому, не отримали серйозних покарань, що підтверджує провокування максимального контрольованого хаосу.

За твердженням О. П. Орлюка, «основна функція центрального банку держави полягає у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці. В Україні таку норму закріплено в статті 99 Конституції України [6] та в Законі України «Про Національний банк України» [5], у статті 6 якого зазначено, що відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України» [8, с. 87]. Проте, ґрунтуючись на проведеному дослідженні, можна стверджувати, що Національний банк України не забезпечує стабільність грошової одиниці України, а маніпулює стабільністю курсу в інтересах наближених економічних суб'єктів, постійно порушуючи тим самим українське законодавство.

Висновки з проведеного дослідження. За допомогою використання елементів «теорії контрольованого хаосу» на валютно-фінансовому ринку держава може досягати не лише короткострокові та довгострокові економічні ефекти, але і соціально-політичні цілі щодо збільшення контролю над суспільством.

Для унеможливлення використання технологій «керованого хаосу» проти добробуту держави та її громадян або хоча зменшення негативного впливу на суспільство і державу потрібно законодавчо забезпечити такі положення: прийняти законодавчі акти у галузях грошово-кредитного та фінансово-бюджетного регулювання, які б обмежували можливості маніпулятивного впливу на фінансово-кредитному ринку України; забезпечити засоби ефективного розслідування можливих зловживань високопосадовців, які мають безпосередній вплив на здійснення грошово-кредитної та фінансово-бюджетної політики, у випадку непередбачуваних різких коливань національної валюти; при можливості різкої зміни курсу національної валюти забезпечувати швидке реагування Національного банку на події на фінансово-валютному ринку; забезпечувати прозоре рефінансування комерційних банків; організувати прозору реалізацію активів збанкрутілих банків.

Література

1. Базилевич В.Д. Макроекономіка : навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
2. Гроші та кредит : підручник. – 3-тє видання, перероблене і доповнене / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та інші; За загальною редакцією М.І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
5. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. №254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
7. НБУ прогнозує в 2017 году курс 27,2 гривни за долар. 19.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business.ua/ukraine/nbu_prognoziruet_v_2017_godu_kurs_27_2_grivni_za_dollar-283857/
8. Орлюк О.П. Банківське право : навчальний посібник / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 2 / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 1999. – 744 с.
10. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Том 5 / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 2003. – 744 с.